

ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

นายวิจิตร เกศวิศิษฐ์

004655

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

แผนกวิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2520

EDUCATIONAL PHILOSOPHY OF THERAVADA BUDDHISM

Mr. Vichitr Kerdvisit

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Philosophy

Graduate School

Chulalongkorn University

1977

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....
(ศาสตราจารย์ ดร. วิศิษฐ์ ประจวบเหมาะ)

คณบดี

คณะกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รังษี)

..... กรรมการ
(นายจ่านงค์ ทองประเสริฐ)

ผู้ควบคุมการวิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รังษี

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง

โดย

แผนกวิชา

ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

นายวิจิตร เกศวิศิษฐ์

ปรัชญา

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

ชื่อ นายวิจิตร เกศวิศิษฐ์

แผนกวิชา ปรัชญา

ปีการศึกษา 2519

บทคัดย่อ

มนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา การพิจารณาปรัชญาการศึกษาอันเป็นจุดประสงค์หลักของวิทยานิพนธ์นี้ จำเป็นต้องพิจารณาธรรมชาติมนุษย์ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา ก่อน เพราะมนุษย์มีความสัมพันธ์กับปัญหาต่าง ๆ ของวิชาปรัชญาในแง่เมตา-ฟิสิกส์ ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ ทั้งนี้ เพื่อจะได้กำหนดจุดหมาย หลักสูตร และวิธีการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมตามหลักของพระพุทธศาสนา

ธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คือทุกข์ จุดมุ่งหมายของการศึกษาในทรรศนะของพระพุทธศาสนาก็คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นอุปการณเพื่อบรรลุดจุดมุ่งหมายนี้ทั้งในแง่โลกและในแง่ของศาสนา ธรรมชาติของมนุษย์ในแง่อื่น ๆ อาจนำมาอธิบายในแง่ของการศึกษาเพิ่มเติมได้อีก เช่น ในแง่กฎของกรรม หมายถึงความก้าวหน้าหรือความเสื่อมทางการศึกษาขึ้นอยู่กับตนเอง ในแง่ของปัจจุสมุปบาท หมายถึงธรรมชาติสัมพันธ์ของมนุษย์ ต้องพิจารณาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในแง่ของไตรลักษณ์ หมายถึงธรรมชาติที่มิลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ควยวิธีการศึกษา ดังนี้ เป็นต้น

ความรู้พื้นฐานทางจิตวิทยาการศึกษาของพระพุทธศาสนา มีอยู่ในเรื่องชั้นที่ 5 เมื่อได้วิเคราะห์ทอนย่อยชั้นที่ 5 ออกไปอีก ก็ได้พบธรรมชาติของกายและจิต ทำให้ทราบการทำหน้าที่รับรู้ เปรียบเทียบกันได้กับจิตวิทยาการศึกษาสมัยปัจจุบัน การค้นพบที่สำคัญของพุทธปรัชญาในคานจิตวิทยาอีกประการหนึ่งคือ วิธีสังเกตจริต ซึ่งตรงกับจิตวิทยา พฤติกรรม และอุปมาต่าง ๆ เกี่ยวกับกายและจิตว่ามีธรรมชาติเหมือนสัตว์ร้าย ก็เป็นการยอมรับว่า

มนุษย์มีธรรมชาติขัดแย้งอยู่ในตัวเอง การศึกษาด้านจริยะจึงเป็นการศึกษาที่จำเป็นสำหรับ
กำจัดความขัดแย้งดังกล่าวนี้

ปรัชญาตะวันตก ยังมีความขัดแย้งกันเกี่ยวกับเรื่องความสำคัญของญาณวิทยา
แต่พุทธปรัชญาไม่เห็นว่ายวญาณวิทยามีความสำคัญมาก เพราะความรู้อันถูกต้องย่อมกำจัด
อวิชชาอันเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ได้ วิธีการที่จะได้รับความรู้อันถูกต้อง ก็เป็นภาระ
หน้าที่ของญาณวิทยา ในแง่ของการศึกษา ญาณวิทยานี้จะช่วยปูแนวทางในเรื่องเกี่ยวกับ
หลักสูตร การเรียน และการสอน การวิเคราะห์ความรู้ของพุทธปรัชญาในแง่
ปรากฏผลคือ แบ่งหลักสูตรได้เป็นสองระดับคือระดับชาวโลก (secular) และระดับศาสนา
(Religious) ส่วนใหญ่พุทธปรัชญาไม่มีข้อขัดแย้งในเรื่องหลักสูตร วิธีการเรียนและ
การสอนสมัยปัจจุบัน แต่สิ่งที่พุทธปรัชญาเน้นมากที่สุด คือ จริยะจะควบคู่กับวิทยาการใน
หลักสูตร และเพราะเน้นจริยะนี้เอง พุทธปรัชญาจึงเห็นวาทะของครูมีความสำคัญมาก
ในการสอน และเป็นตัวอย่างของศิษย์ในแง่

การวิเคราะห์ ism ในแง่ต่าง ๆ ของปรัชญาการศึกษาปัจจุบัน ปรากฏผลว่า
พุทธปรัชญาไม่อาจยอมรับ ism ใดได้อย่างเต็มภาคภูมิ ในการจัดการศึกษา พุทธปรัชญา
อาจยอมรับวิธีการและความคิดอื่น ๆ ในบางแง่ที่ไม่ขัดแย้งกับความคิดพื้นฐานของตนได้
ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้ก็จะเป็นไปตามหลักวิวิธวิท (analysis) เป็นการเลือกคัดตามหลัก
เหตุผล และความเป็นจริง

ผู้สำเร็จตามหลักสูตร เป็นบุคคลในอุดมคติของปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนา
เรียกว่าบัณฑิต มีคุณสมบัติคือ ต้องเป็นผู้สั่งสมความรู้ (พหุสูต) มีจริยะที่เหมาะสมและถูกต้อง
ทั้งในการคิด การพูด และการกระทำ มีการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม และมีทัศนคติเป็น
ประชาธิปไตย

ขอเสนอแนะ

ขอความตามทักกล่าวมาข้างต้น เป็นการกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาตามแบบนิยม อย่างไรก็ตาม ผลที่ปรากฏยังคงเป็นรูปทฤษฎีบริสุทธิ์ ดังนั้น นอกจากการปรับปรุงให้ดีขึ้นแล้ว ก็จำเป็นต้องมีการค้นคว้าต่อไป เพื่อนำเอาทฤษฎีนี้มาปฏิบัติในกระบวนการศึกษาจริง ๆ นี้ก็เป็นแนวทางที่มีแนะไว้ในหลักไตรสิกขา คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ ซึ่งเราอาจจะอธิบายไว้ในที่นี้ได้ว่า ทฤษฎีจะเกิดผลที่น่าปรารถนา ต่อเมื่อนำมาปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

THESIS TITLE Educational Philosophy of Theravada Buddhism
NAME Mr. Vichitr Kerdvisit
DEPARTMENT Philosophy
ACADEMIC YEAR 1976

ABSTRACT

Man is the core of Buddhist Teaching. The Philosophy of Buddhist education cannot be formulated without taking the problem of man into consideration. This is because human nature must be studied in relation to the philosophical branches of Metaphysics, Epistemology and Ethics. So, here, it is necessary, at the outset, for this dissertation to scrutinize and explain human nature in the Buddhist point of view. Through the knowledge discovered in this research, the aim, the curriculum and the method of teaching and learning can be exposed clearly and appropriately.

Human nature, in view of the Four Noble Truths, has the word "Suffering" as its centre of meaning. This fact shows that the aim of Buddhist education is nothing but the freedom from suffering or the attainment of happiness. The education, whether of the secular levels or of the religious sides, refers to the achievement of its aim. In other words, human nature can be interpreted by the law of Karma, the theory of relativity (Paticcasmuppada), and the three signs of being (Tilakkhana).

The clues from these doctrines are the good keys to unlock the hidden gate of such nature in education. According to the Law of Karma, the progress or regress, whether in educational process or in other ways of life, depends upon our personal attempts. Pativassamuppada, or in a new coin of English, the theory of relativity, discloses the other aspects of human life, that is to say, any problems of man cannot be examined irrespective of circumstances. Also, in view of the three signs of being, human nature may be transformed through the process of education.

The psychological foundation of the Buddhist education lays beneath the concept of human five aggregates. After analysing this concept further, the nature of body and mind discovered speaks by itself the impulse of perception comparable to the explanation of Modern Psychology. The most important discovery, we may say, of the Buddhist Psychology is the nature of human temperament. This is similar to the modern psychological research in behaviour. And again, the analogy of body and mind as the dangerous animals is to accept the fact of human contradiction in itself and also points out the other concept that the ethical or moral education is the best method for eradication of such weary condition.

When keeping our eyes on the problem of Epistemology in the Western Philosophy, it appears that its situation is very doubtful. This is because most thinkers do not accept it as an important question in Philosophy. But, fortunately, the Buddhist Philosophy advocates that it is the necessary one for philosophical

inquiry. The reason for this is that the ignorance is the basic hypothesis for the source of suffering and the right knowledge is to be sought to destroy it once for all, and that the task of epistemology is liable to serves us by investigating the method for this purpose. It is beneficial to education as the guidepost in drafting curriculum and in preparation of teaching and learning in the educational process. By the analysis of the nature and the source of knowledge on the line of the Buddhist teaching, it comes to conclusion that the curriculum can be divided into two levels, i.e., the secular and the religious one. The Buddhist Philosophy does not quarrel with the modern thought of curriculum and the method of teaching and learning. The most important thing that the Buddhist Philosophy emphasises again and again is that ethical knowledge and technical one must go side by side inseparably. And because of this fact, the Buddhist Philosophy also expounds that the teacher has to play an important role for his students as the living book on the ethical way of life.

As for various "ism" of educational thought prevalent nowadays, it is unfortunately to say that the Buddhist Philosophy cannot adopt or reject any "ism" as a whole. Actually, the Buddhist Philosophy may acknowledge any good ideas or methods agreeable to its own fundamental thought. This is nothing but an analytic method which adopts eclecticism according to the principle of reason and truth.

Finally, the person who has finished the course is called Pandita, an ideal scholar in the light of the Buddhist Philosophy of education. He is a learned man and behaves rightly in thinking, speaking, and acting, and also never refuse to take part in social activities. Now, the last thing to be said about him is that he has to have a good spirit and a democratic attitude always.

Suggestion :

In the above passages are set forth traditionally the Buddhist Philosophy of education. It bears fruit, however, in the form of pure theory and so, besides improvement, requires further research in order to put the theory as such into practice. This is the way suggested in the three principles of training process, Pariyatti (Knowledge), Patipatti (practice), and Pativedha (desirable result). These may be interpreted here that the theory yields desirable result when it is really applied.

คำนำ

พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยส่วนมาก มีความคุ้นกับพระพุทธศาสนาในรูปของศาสนา ซึ่งประกอบด้วย ศิลปวัตถุ ขนบประเพณี พิธีกรรม พระสงฆ์ และคำสอนบางส่วน แต่ในรูปของปรัชญา ตามแบบนิยมของวิชาอันประกอบด้วยการชั่งชั่งคิดเห็นอย่างมีเหตุผลและอุดมคติ มีคำสอนเชื่อมโยงกันเป็นระบบ ในลักษณะที่เรียกว่าพุทธวิทยา (Systemetic Buddhology) นั้น ยังเป็นที่รู้จักกันน้อย ทั้งนี้เพราะยังมีได้มีสถาบันที่ค้นคว้าและวิจัยทางด้านนี้ แล้วเผยแพร่กันอย่างจริงจัง จึงเป็นที่น่ายินดีที่ทางแผนกวิชาปรัชญา ได้ให้ความสนใจทางด้านนี้ด้วย

คำว่า "ปรัชญา" ตามความหมายของคำว่า Philosophy นั้น เมื่อนำมาใช้กับพระพุทธศาสนา สำหรับผู้ที่ยังไม่เคยกับวิชาปรัชญา รู้สึกเสมือนรับประทานอาหารไทยปนฝรั่ง คำนี้เขาใช้กันอย่างเกลื่อนกล่นในยุโรปมาแต่เดิม ในฐานะเป็นวิชาอย่างหนึ่ง ชาวตะวันตกหรือนักเขียนชาวตะวันตกได้นำคำนี้มาใช้กับพระพุทธศาสนา ก็เพียงเพื่อความสะดวกในการอธิบายพระพุทธศาสนาแก่ชาวตะวันตก และต่อมาได้เกิดการศึกษาศาสนาพุทธศาสนาขึ้นอย่างจริงจังขึ้นเป็นระบบตามแบบนิยมของวิชาปรัชญา

ปัจจุบัน วิชาปรัชญาได้เป็นวิชาที่จำเป็นสำหรับนิสิตจะต้องศึกษากันในระดับอุดมศึกษา การอธิบายพระพุทธศาสนาในรูปของปรัชญา จึงมีขึ้นเพียงเพื่อความสะดวกในการอธิบายพุทธศาสนาแก่นิสิต หรือแก่พุทธศาสนิกชนผู้สนใจซึ่งเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว แต่เป็นการอธิบายเพื่อสนองความต้องการทางปัญญาในแง่ของวิชาปรัชญา ซึ่งพระพุทธศาสนาก็มีเนื้อหาอันอุดมไม่เป็นที่สองของใคร แม้ในวิชาอื่น

กำเนิดของความคิดในวิชาปรัชญา ไม่ว่าจะสังกัดสำนักคิดใด ย่อมเกิดขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของปัญญา ค่าของมันย่อมมีอยู่ในตัวเอง มิได้คำนึงว่าจะมีผู้ใดเห็นพ้องหรือขัดแย้ง หรือร้องขอให้ใครรับรองความคิด ปรัชญาการศึกษาของพระพุทธศาสนาก็เป็นคู่เคียงกันนี้ คือยอมไม่เกี่ยวกับข้อคิดค้านว่าจะใช้ได้หรือไม่ได้ เพราะนั่นเป็นปัญหาเกี่ยวกับการประยุกต์ มิได้เกี่ยวกับความคิดของระบบที่เกิดขึ้นมาตามกระบวนการโดยเหตุผล และเพื่อเหตุผล

ในท่ามกลางการแสวงหาปรัชญาการศึกษาของชาติอันเหมาะสมของนักการศึกษา
ในประเทศไทย ดูเหมือนว่า สิ่งหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไปก็คือพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่
ยอมรับนับถือและเป็นพื้นฐานทางจิตใจของชนส่วนใหญ่ มีปรัชญาเป็นของตนเอง และปรัชญา
การศึกษาของชาติอันเหมาะสม ถ้าหากจะมี ก็ดูเหมือนว่าจะต้องพิจารณาถึงปรัชญาการ
ศึกษาของพระพุทธศาสนาประกอบกันด้วย

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นผลงานวิจัยที่เขียนขึ้นด้วยความอุตสาหะ ด้วยหวังว่า นอกจาก
จะเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรแล้ว ก็น่าจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้สนใจจะได้หัน
กลับมาทบทวนและศึกษากันใหม่ เพื่อตกแตงเพิ่มเติมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไป

วิจิตร เกศววิสิษฐ์

กิติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รั้งมี ที่ใ้กรุณาสละเวลา
 และมีความเห็นคเห็น้อยเป็นอย่างยิ่งในการควบคุมการวิจัย และตรวจสอบวิทยานิพนธ์
 เพื่อให้มีความสมบูรณ์และถูกต้อง และขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์,
 ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ และอาจารย์ปรีดาวรรณ พิริยะธำรง ผู้ให้การศึกษอบรม
 วิชาปรัชญาแก่ผู้วิจัย จนกระทั่งมองเห็นแนวทางทำการวิจัยได้ตามหัวข้อของวิทยานิพนธ์.

วิจิตร เกศวิศิษฐ์

อักษรชื่อย่อคำศัพท์ไตรปิฎกและอรรถกถา
สำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

อ.อ. อ.อ.	อังกุศตรนิกาย	อังกุศกนิบาต
อ.อ. เอกาทสก.	อังกุศตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต
อ.อ. จตุกก.	อังกุศตรนิกาย	จตุกกนิบาต
อ.อ. ฉก.	อังกุศตรนิกาย	ฉกนิบาต
อ.อ. ทิก	อังกุศตรนิกาย	ทิกนิบาต
อ.อ. ทสก.	อังกุศตรนิกาย	ทสกนิบาต
อ.อ. ทุก	อังกุศตรนิกาย	ทุกนิบาต
อ.อ. ปญจก.	อังกุศตรนิกาย	ปญจกนิบาต
อ.อ. สตุกก	อังกุศตรนิกาย	สตุกกนิบาต
อ.อ. วิ.	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์
ช. อ.อ.	ชุตทกนิกาย	อิตฺตฺตฺก
ช.ช. (ช.ช.ช.ช.)	ชุตทกนิกาย	ชุตทกปาฐ
ช. จริยา.	ชุตทกนิกาย	จริยาปิฎก
ช. จ.	ชุตทกนิกาย	จูฬนิตฺส
ช. ฉ.	ชุตทกนิกาย	ฉรรวมบท
ช. ชา.	ชุตทกนิกาย	ชาคก
ช. ปฏ.	ชุตทกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค
ช. มหา.	ชุตทกนิกาย	มหาวรรค
ท. ปา.	ทฬนิกาย	ปาฏิกวรรค
ท. ส.	ทฬนิกาย	สลักขันธวรรค
ท. อ.	ทฬนิกาย	อรรถกถา
ม. อ.	มัชฌิมนิกาย	อุปปิณณาสก
ม. ม.	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก

ม. มุ.	มัชฌิมนิกาย	มูลปัญญาสก
วิ. มหา.	วินัย	มหาวรรค
ลั. ข. (ลั. ขนุช.)	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค
ลั. ม. (ลั. มหา.)	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค
ลั. ส. (ลั. สคาถ)	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค
ลั. สฬ. (ลั. สฬ้า.)	สังยุตตนิกาย	สฬายตนวรรค

เครื่องหมายเดิม, ขอ, และหน้า

ขุ.ช. 25/16/22 หมายความว่า ขุททกนิกาย ธรรมบท พระไตรปิฎกเล่มที่
25 ข้อที่ 16 หน้า 22.

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
คำนำ	ญ
กิตติกรรมประกาศ	ฎ
บทที่	
1. บทนำ	1
2. ปรัชญาการศึกษากับพุทธปรัชญา	9
3. มนุษย์กับการศึกษาในทรรศนะพุทธปรัชญา	32
4. ญาณวิทยาของพุทธปรัชญา	96
5. หลักพุทธปรัชญาเกี่ยวกับการศึกษา	125
6. พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา	164
7. บทสรุปและขอเสนอแนะ	187
บรรณานุกรม	191
ประวัติการศึกษา	198

